

Posthladnovojni evropski red

Igor Senčar*

POVZETEK

V članku je ob letošnji tridesetletnici zrušitve komunizma v Evropi predstavljen evropski posthladnovojni red. Med tedaj tremi različnimi vizijami se je uveljavila vizija reda, sloneča na institucijah, ki so bile ukoreninjene v demokratičnih vrednotah in so bile dovolj prožne, da so se lahko prilagodile spreminjajočim se okoliščinam. Dva koncepta, ki sta opredelila obete in ambicije političnega dogajanja na celini po padcu železne zaves, sta: *celovita in svobodna Evropa* ter *vrnitev v Evropo*. Koncepta ne odražata le ambicije geopolitične integracije v evroatlantsko skupnost, temveč tudi samoidentifikacijo s ključnimi evroatlantskimi političnimi načeli in vrednotami, ki so tedaj postale panevropski vir legitimnosti. Transformacijska moč teh načel in vrednot naj bi zagotavljala mir, stabilnost in varnosti v Evropi. V tem duhu je bila leta 1990 napisana Pariška listina OVSE za novo Evropo, v kateri so vse evropske države, vključno s Sovjetsko zvezo, skupaj z ZDA in Kanado oblikovale vrednote in načela evropskega posthladnovojnega reda in se zavezale k njihovem spoštovanju. V članku so podani elementi evropskega reda in njihova genealogija. Osveتلjen je tudi razvoj evropskega varnostnega reda. Na koncu sledi ob soočenju s kolapsom tega reda v območju postsovjetskega prostora osvetlitev enega od virov njegove šibkosti.

* Doktor znanosti s področja mednarodnih in diplomatskih študij (Nova univerza, Fakulteta za državne in evropske študije) / Državni sekretar v kabinetu predsednika vlade Republike Slovenije / Stališča, izražena v prispevku, niso nujno stališča institucije, kjer je avtor zaposlen. Ta prispevek je bil pripravljen v okviru raziskovalnega projekta ARRS, z naslovom Integralna teorija prihodnosti Evropske unije št. J5-1791 (A).

Ključne besede: železna zavesa, panevropska varnost, celovita in svobodna Evropa, kooperativni red, vrnitev v Evropo, integracija, evroatlantske vrednote, liberalni red, deljena suverenost, kolektivna varnosti, hladna vojna, skupnost demokracij, varnostni red, soodvisnost, sodelovanje, transformacijski potencial integracijskega procesa, evropske vrednote

Post-cold war European order

ABSTRACT

In this article, the author analyzes the European post-Cold War order against the backdrop of this year's thirtieth anniversary of the collapse of communism in Europe. Of the then three different visions of the order, one has prevailed during this period, one which is based on institutions rooted in democratic values and flexible enough to adapt to changing circumstances. Two themes determined the prospect of political events on the continent after the fall of the Iron Curtain: *Europe whole and free* and *return to Europe*. These themes not only reflect the ambition of geopolitical integration into the Euro-Atlantic community but also self-identification with key Euro-Atlantic political principles and values, which then become pan-European sources of legitimacy. The transformational power of these principles and values was to ensure peace and stability in Europe. In this spirit, the Charter of Paris for a New Europe of the OSCE was drafted in 1990; in this charter, all European countries, together with the United States and Canada as well as the Soviet Union, established the values and principles of the European post-Cold War order and committed themselves to uphold them. The article presents the elements of the European order and their genealogies as well as the development of the European security order. In conclusion, the author, in light of the collapse of this order within the post-Soviet region, identifies and discusses one of its weaknesses and its foundation/source.

Key words: Iron Curtain, pan-European security, Europe whole and free, co-operative order, return to Europe, integration, Euro-Atlantic values, liberal order, shared sovereignty, collective

security, Cold War, community of democracies, security order, interdependence, the transformation potential of the integration process, European values

Uvod

S padcem komunizma v Evropi leta 1989 so se zrušili tudi temelji in vzroki za njeno poveljno razdeljenost. Tedanji predsednik Združenih držav, George H. W. Bush, je v svojem govoru 31. 5. 1989 v Mainzu, verjetno najpomembnejšemu govoru kakega državnika v tistih prelomnih časih, načrtoval vizijo evropske prihodnosti, v kateri je najbolj posrečeno zajeto stremenje tistega časa. V letu tektonskih geopolitičnih sprememb, ki so se začele v evropskih komunističnih državah zaradi pritiska ljudstev, ki so želela politično svobodo in ki jih je pospešil zmanjšani pritisk Kremlja zaradi reform, ki jih je uvedel Mihail Gorbačov, predsednik Sovjetske zveze (*perestrojka*, *glasnost* in *nova politična misel*¹ na področju zunanje politike), v letu sredi strateških razprav in pogajanj o zmanjševanju jedrskih in konvencionalnih sil v tedaj še vedno razdeljeni Evropi, ko je bilo potrebno ob vseh teh velikih izzivih ohraniti enotnost zahodnih zaveznikov in hkrati spodbudno odgovoriti reformnim prizadevanjem tako Gorbačova kot tudi stremljenju srednje- in vzhodnoevropskih narodov, med njimi tudi razdeljenega nemškega naroda, je predsednik Bush uporabil sintagmo *Europe whole and free – celovita in svobodna Evropa*, pa tudi *a Europe that is free and at peace with itself – Evropa, ki je svobodna in v miru sama s seboj*.² Sintagma navaja tudi Pariška listina Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (odslej OVSE) za novo Evropo iz leta 1990.³ Prav tako jo vsebuje tudi Listina OVSE za evropsko varnost iz leta 1999.⁴ Tako je to formalno postal koncept, h kateremu so se zavezale vse evropske države, torej države z obeh strani nekdanje železne zaves, ter obe evropski atlantski partnerici – ZDA in Kanada.

¹ Casier, 2018, str. 18–20.

² Bush, 1989, e-vir.

³ Charter of Paris ..., 1990.

⁴ Istanbul Document 1999, 2000.

Na poti k posthladnovojnemu redu v Evropi

Koncept *Celovita in svobodna Evropa, ki je v miru sama s seboj* je povzemal utrip časa in obete ter ambicijo političnega razvoja na kontinentu. Slonel je na viziji, ki je presegala politiko zadrževanja (*containment*), prav tako tudi proces detanta (*détente*) oz. popuščanja napetosti. Ob vse bolj prisotnih težnjah srednjeevropskih družb po svobodi in pluralni demokraciji je temeljil na pričakovanju konca komunizma in na podpori samoodločbi za vzhodno Nemčijo ter celotno srednjo Evropo in na podpori prizadevanj teh družb, da iz zaprtih prerastejo v odprte. Koncept je izraz solidarnosti s političnim stremljenjem srednje- in vzhodnoevropskih narodov in držav, ki so se osvobajali totalitarizma in njegovih političnih, kulturnih in geopolitičnih posledic.

Dve leti pred tem govorom je predsednik Sovjetske zveze Mihail Gorbačov v Pragi v aprilu 1987 omenjal vizijo vseevropske hiše, ki jo je nekoliko obširneje artikuliral v Svetu Evrope 6. 7. 1989 v govoru *Evropa kot skupni dom*.⁵ Skupne humanistične vrednote naj bi bile podlaga mirni, demokratični Evropi, v kateri naj bi države ohranile svoje specifične politične ureditve, vzhod in zahod bi sodelovala, pri tem pa ohranjala svojo različnost. Izpostavil je, da Sovjetska zveza ne bo nasprotovala reformam v državah vzhodne in srednje Evrope – o tem naj odločajo ljudstva teh držav. Dotedanje ravnovesje sil naj bi nadomestilo ravnovesje interesov. To bi bila nekakšna multipolarna Evropa z nedeljivo, kolektivno panevropsko varnostno ureditvijo, temelječo na mednarodnem pravu in maksimalni razorožitvi. Na ekonomskem področju bi bil dolgoročni cilj vzpostavitev gospodarskega prostora od Atlantika do Urala z močno gospodarsko prepletenostjo vzhoda in zahoda. V takšni Evropi, je dejal Gorbačov, vidi tudi prihodnost Sovjetske zveze – afirmiral je SZ kot evropsko državo. ZDA in Kanada bi bili nekako povezani s projektom, ne bi pa bili njegov del.⁶ Njegova vizija je doživljala pozitivne odzive v Nemčiji in Franciji.⁷ A ko je Kohl po padcu Berlinskega zidu obiskal Vzhodno Nemčijo in doživel v kaotičnih razmerah vroče pričakovanje vzhodnih Nem-

⁵ Gorbačov, 1989, e-vir.

⁶ Kissinger (1995, str. 791) je v konceptu Gorbačova videl tudi način za slabljenje atlantskega zavezništva.

⁷ V Zvezni republiki Nemčiji je bila v juniju tistega leta ob obisku Gorbačova podpisana skupna, sovjetsko-nemška deklaracija, ki izraža tudi cilj »preseči razdeljenost Evrope« in v kateri je tudi sintagma »skupni evropski dom« (Ash, 1993, str. 2–3 in 105–106).

cev po hitri združitvi, po vrnitvi v Evropo in upoštevajoč izjemno fluidno mednarodnopolitično situacijo ter tudi težavno pozicijo Gorbačova doma, je bilo jasno, da je potrebno hitro ukrepanje. Pragmatično in realistično se je bilo potrebno nasloniti na obstoječe, preizkušene institucije – nemško marko, zahodnonemško ustavno ureditev, varnostne garancije NATO – saj ob času velike zgodovinske priložnosti ni bilo smiselno konceptualizirati nove ideje. Model združitve Nemčije je postal tudi vzorec združitve Evrope – pristop k zahodnoevropskim institucijam, ki so sicer izvirno bile vzpostavljene v bipolarni ureditvi.

Vizija Busha je temeljila na predpostavki, da bo politična svoboda prinesla konec komunizma. Vizija Gorbačova pa je temeljila na viziji liberalizacije in pričakovanja, da je reforme v Vzhodni Evropi mogoče nadzorovati in da bodo v tako reformiranih državah komunistične stranke še vedno igrale pomembno vlogo. Njegova vizija ni doživela jasnejše politične artikulacije in izvedbenega načrta. Med obema vizijama je bila precejšnja razlika. Dejansko pa so izbrali državljani vzhodne in srednje Evrope in njihove nove, demokratične politične elite. Želeli so »vrnitev v Evropo«, priključitev k svobodnemu, zahodnemu delu Evrope in njenim institucijam, tedanji Evropski skupnosti in Natu. *Vrnitev v Evropo* je postal koncept boja za vzpostavitev demokracije in zavrnitev komunizma, pa tudi Sovjetske zveze, od koder je bil vsiljen, ali, kot je zapisal Milan Kundera pet let pred padcem komunizma: »/.../ totalitarna ruska civilizacija je radikalna negacija modernega Zahoda.«⁸

Obstajala je tudi vizija francoskega predsednika François Mitterranda: evropska konfederacija. O njej je spregovoril po padcu Berlinskega zidu, na zadnji dan francoskega predsedstva Svetu Evropske skupnosti (odslej ES) 31. 12. 1989. Srednjeevropskim državam in Sovjetski zvezi je ponujal evropski okvir za politično sodelovanje, v katerega pa ni vključil ZDA in Kanade, saj je želel večjo (zahodno)evropsko geopolitično in strateško avtonomijo.⁹ Njegovo pobudo so močno pozdravili v Kremlju, zavrnitev pa je doživela na konferenci v Pragi 13. 6. 1991 s strani njenega gostitelja, predsednika Václava Havla, ker je vključevala SZ in izključevala ZDA in Kanado, pa tudi zaradi dvoumnosti glede odnosov

⁸ Kundera, 1984, str. 37.

⁹ Mitterrandova celostna vizija za Evropo je bila dvotirna: pospešitev poglobitve povezave dvanajstere članic Evropske skupnosti s projektom skupne valute in širša, panevropska konfederacija.

med EU in srednjeevropskimi državami ter njihovega občutka, da je namen projekta upočasnitev njihovega pristopa k EU.¹⁰ Upravičenost teh sumničenj je potrdil sam predsednik Mitterrand, ko je na večer pred zasedanjem konference za *Radio France Internationale* izjavil, da bodo potrebna desetletja in desetletja, preden se bodo te države lahko pridružile EU.¹¹

S konceptom *Celovita in svobodna Evropa, ki je v miru sama s seboj* pa je sovpadal disidentski in civilnodružbeni koncept *vrnitev v Evropo*. Adam Michnik¹², eden izmed nekdanjih najvidnejših srednjeevropskih disidentov, je zapisal: »Za nas, Evropejce iz za železne zavese, je bila ideja Evrope preprosto zavrnitev komunističnega projekta. Simbolizirala je svobodo namesto hlapčevstva, ustvarjalnost namesto poslušnosti in strahu, barvitost in pluralizem namesto sivosti in enoličnosti, človekove pravice namesto načela, da so ljudje last države, odprte meje in zakonitost namesto bodeče žice, Berlinskega zidu in preventivne cenzure.«

Natančnejše obrise nove evropske ureditve je v govoru Berlinskemu tiskovnemu klubu 12. 12. 1989 načrtoval tedanji državni sekretar ZDA James Baker, dober mesec po padcu Berlinskega zidu (padel je 9. 11. 1989).¹³ Sedaj svobodni vzhodni Evropejci morajo najprej vzpostaviti legitimne vlade, ki temeljijo na privolitvi vladanih. Legitimen in stabilen evropski red tudi ne bo nasprotoval legitimnim sovjetskim interesom, ampak jim bo v pomoč. Svobodni ljudje in vlade so gradniki celovite in svobodne Evrope. V novi evropski arhitekturi mora biti mesto za stare temelje in strukture, ki ostajajo dragocene (NATO) in ki bodo služile novim, skupnim namenom. Nova arhitektura mora nadaljevati z gradnjo institucij (ES), ki lahko pomagajo združevati Zahod in ki bodo tudi služile kot odprta vrata na Vzhod, mora pa tudi vzpostaviti okvire (Konferenca o varnosti in sodelovanju v Evropi, odslej KVSE), ki lahko pomagajo preseči delitve Evrope in premoščati Atlantik. Te nove strukture morajo omogočiti miroljubno preseči razdelitev Nemčije in odražati dejstvo, da varnost Amerike (politična, vojaška in ekonomska) ostaja povezana z varnostjo Evrope. V takšnih razmerah je NATO potrebno transformirati – zmanjšati vojaško in okrepiti politično komponento. Pri gradnji nove varnostne arhi-

¹⁰ Dumas, 2001, str. 687–703; glej tudi: Judt, 2005, str. 719. Glede Mitterrandove širše vizije razvoja Evrope glej: Ash, 1993, str. 390–393; Delors, 2004, str. 376–378.

¹¹ Rupnik, 2003, str. 44.

¹² Dumas, 2001, e-vir.

¹³ Baker, 1989.

tekture, ki ohranja skupno obrambo, bo nevojaška komponenta evropske varnosti vse pomembnejša (nadzor nad oborožitvijo, ukrepi za gradnjo zaupanja, politične konzultacije). NATO bo imel vlogo pri novih varnostnih izzivih (regionalni konflikti, nevarnost širjenja jedrskega orožja). Ker je pod njegovim dežnikom kolektivne varnosti lahko prišlo do sprave med starimi sovražniki, lahko narodom vzhodne Evrope služi kot model za mednarodne odnose. Zgled Evropske skupnosti kot miroljubnega sodelovanja je za vzhodne Evropejce navdihujoč, saj pričuje, da je sodelovanje na podlagi svobodne odločitve uspešno. Pri tem so svobodne volitve in svobodni trg temeljni instrumenti izbire. A ta proces je temeljil na več kot le na materialnem interesu, gre za idejo združene Evrope, ki jo ZDA še naprej nezadržno podpirajo. Evropska integracija mora razširiti sodelovanje z Vzhodnimi državami in jim pomagati pri gospodarskih reformah. Ko bodo te države dosegle bolj odprte politične in gospodarske sisteme, bodo iskale nove odnose z Evropsko skupnostjo in Svetom Evrope. KVSE ni pomenila le dogodka, ki je združil vse evropske države in ZDA ter Kanado ob skupnem konsenzu glede političnih načel v odnosih med evropskimi državami v času hladne vojne, ampak je v bistvu bil začetek dinamičnega procesa, torej razvoja. Da tako na Zahodu kot na Vzhodu veljajo ista temeljna načela, je postalo gibalno razvoja družb na Vzhodu, saj so številni ljudje v državah izza železne zaves, zlasti pa disidenti, resno vzeli zaveze k spoštovanju človekovih pravic. V Evropi je treba ta proces nadaljevati v smeri krepitve zaupanja, da bi preprečili, da bi bila lahko v njej za ustrahovanje katerekoli nacije uporabljena sila ali pa grožnja z njo. Na področju človekovih pravic pa je potrebno udejanjiti pravico ljudi, da na rednih, svobodnih, odprtih, večstrankarskih volitvah izberejo tiste, ki jim bodo vladali. To je temeljna človekova pravica, ki varuje vse ostale. Brez svobodnih volitev ostalih pravic ni mogoče dolgoročno zagotavljati. »Leta 1945 je Josip Stalin ljudem vzhodne Evrope obljubil svobodne volitve in samoodločbo. Dejstvo, da te volitve niso bile svobodne in da tem ljudstvom ni bilo dovoljeno odločiti o svoji usodi, je bil temeljni vzrok za hladno vojno,« je dejal Baker¹⁴.

Podobna opredelitev teh za srednjo in vzhodno Evropo tragičnih dejstev, kakor jih je artikuliral Milan Kundera, je zelo dobro

¹⁴ Ibid., str. 5.

povzemala zavest velike večine ljudi izza železne zavese: »Po letu 1945 se je meja med dvema Evropama premaknila več sto kilometrov proti zahodu in tako je več narodov, ki so se vedno imeli za zahodne, prebudilo in spoznalo, da so zdaj na vzhodu,« in zato je to drama, ki je tudi drama Zahoda »drama ugrabljenega, premeščenega Zahoda, z opranimi možgani, ki pa kljub temu vztraja pri obrambi svoje identitete.«¹⁵ Pripadnost Evropi, tudi tisti, ki jo je poosebljal njen tedaj vse bolj združujoči se zahodni del, so narodi srednje in vzhodne Evrope čutili »s strastjo izključenega«, je zapisal Timothy Garton Ash¹⁶. Zato je razumljivo, da je bil politični diskurz *vrnitev v Evropo* geslo žametnih revolucij in vodilni koncept prizadevanj srednjeevropskih držav tudi po padcu železne zavese.¹⁷ Češki predsednik Havel¹⁸, eden glavnih promotorjev tega koncepta, je v govoru, ki ga je kmalu po padcu železne zavese imel v poljskem Sejmu, dejal: »/.../ tisto, kar je zmagovalo, je realno upanje, da se bomo skupaj lahko vrnil v Evropo kot svobodne, neodvisne in demokratične države.« Kaj je pomenila Evropa za države Srednje Evrope, pa najbolje razjasni Kundera¹⁹: »Za njih beseda ‚Evropa‘ ne predstavlja geografskega fenomena, temveč duhovni pojem, ki je sinonim za besedo ‚zahod‘. Tisti trenutek, ko Madžarska ni več evropska – to je, ne več zahodna – je porinjena iz svoje lastne usode, onstran svoje lastne zgodovine: izgubi bistvo svoje identitete.« Jaltška delitev je bila proti naravna, v samem bistvu nasilna, razdelila je nekaj, kar je tvorilo organsko celoto. *Vrnitev v Evropo* je torej ponovna vzpostavitev naravnega stanja. Glede na naravno stanje, na naravni red stvari, je bila »vrnitev v Evropo« bolj stvar nujnosti kot pa izbire. Zato je bilo to geslo zelo močno in je lahko mobiliziralo širok krog ljudi. Geslo *vrnitev v Evropo* ni odražalo le ambicije po geopolitični vključitvi v evroatlantsko skupnost in njene politične in ekonomske integracije, ampak tudi potrditev pripadnosti ključnim političnim idejam in vrednotam, ki jih poimenujemo evropske, lahko tudi zahodne ali pa evroatlantske vrednote.

Tako so dejanskost tedanjih razmer, njihovo razumevanje s strani ključnih političnih protagonistov ter izkušnje in pričakova-

¹⁵ Kundera, 1984, str. 33.

¹⁶ Ash, 1999b, str. 320.

¹⁷ Ash, 1999a, str. 139. *Vrnitev v Evropo* je bilo v letu 1990 tudi volilno geslo Državlanskega foruma (političnega gibanja demokratične opozicije na Češkoslovaškem, nastalega v letu 1989).

¹⁸ Havel, 1990, e-vir.

¹⁹ Kundera, 1984, str. 33.

nja ljudi, ki so se osvobajali komunističnega totalitarizma privedli do odločitev, da so institucije, ki so ukoreninjene v demokratičnih vrednotah in so dovolj prožne, da se lahko prilagodijo spreminjajočim se okoliščinam (NATO, ES, KVSE, Svet Evrope) osnova za gradnjo nove Evrope. To je tudi pomenilo graditi novo Evropo na temeljih novega atlanticizma (Baker) oziroma, kot je s kancem zamere Bakerjev zgodovinsko pomembni in odločilni govor okarakteriziral Mitterrandov zunanji minister Roland Dumas²⁰, ko je razmišljal o mrtvorojenem Mitterrandovem projektu: Bakerjeva doktrina oz. *pax americana*, ki pomeni tudi »/.../ ohraniti nespremenjeno ameriško vodstvo na naši celini in nadzorovati razvoj odnosov med Sovjetsko zvezo in novo Evropo, ki se oblikuje.«

Elementi evropskega reda po koncu hladne vojne

To, kar danes poimenujemo kot liberalni mednarodni red oz. ureditev,²¹ je nastalo po koncu druge svetovne vojne. V smislu genealogije pa gre za sestavine, ki so nastale v različnih obdobjih evropske politične zgodovine oz. politične zgodovine zahoda.

Najstarejša sestavina tega reda se je razvijala iz načela avtonomije akterjev v evropski politiki in razvoja neizogibne posledice tega načela, namreč njihove načelne enakosti,²² iz česar se je v zgodovinskih okoliščinah, na katere sta najmočneje vplivali francoska revolucija in proces industrializacije, razvil koncept suverenosti in njegovo pojmovanje v mednarodnih odnosih, kakršno se je uveljavilo v devetnajstem stoletju v smislu modernega evropskega sistema držav oz. meddržavnih odnosov, ki temeljijo na načelu suverenosti države. Tu gre torej za pojem reda bolj v tradicionalnem smislu, v smislu t.i. realistične šole oz. paradigme mednarodnih odnosov. Država je v žarišču analize realistov. Pri tem sta v ospredju njena moč in njeno poslanstvo zagotavljanja

²⁰ Dumas, 2001, str. 688.

²¹ Pregled sestavin liberalne mednarodne ureditve in njihovega izvora: Kundnani, 2017. Glej tudi: Cooper, 2003. Kundnani povzema v teoriji mednarodnih odnosov široko uveljavljeno interpretacijo vestfalskega miru, ki pa, kot so dokazale natančnejše zgodovinske raziskave, ni točna in ustvarja nekakšen mit, da naj bi tedaj nastal panevropski sistem odnosov med državami, ki naj bi temeljil na pojmovanju suverenosti, kakršnega razumemo danes (tedaj pa se je pojem suverenosti nanašal na vladarje oziroma kneze). Glede tega glej: Osiander, 1994, str. 16–90; Osiander, 2001, str. 251–287; pa tudi: Simms, 2014, str. 38–39. Glede doslej široko uveljavljene interpretacije vestfalskega miru glej: Kissinger, 2014, str. 3–4 in str. 23–41.

²² Osiander, 1994, str. 77–88.

varnosti. Moč in varnost sta temeljni kategoriji realistov. Temeljno načelo za suvereno državo pri tem je samopomoč – zanese se lahko le nase. Ekonomska sfera, v kateri je z napredovanjem soodvisnosti tradicionalna moč in suverenost države slabela, ni bila predmet analize realistov.

Liberalni red pa so pred dvema stoletjema odločujoče oblikovali Združeno kraljestvo in Združene Države Amerike, v dvajsetem stoletju pa je proces doživel pospešek in razmah z vznikom vse več držav, temelječih na načelih liberalizma in demokracije, zlasti po propadu evropskega komunizma. Med temeljnimi načeli in institucijami liberalnega reda so odprti trgi, mednarodne multilateralne institucije, prek katerih države zagotavljajo in upravljajo globalne javne dobrine, skupno reševanje problemov, vladavina prava. To je red, ki ne temelji več na načelu ravnovesja interesov in suvereni moči kot cilju prizadevanj vsake države in osnovi reda, saj v takšnem kontekstu moč ne prispeva k zaupanju in harmoniji, kajti moč enega je vir nezaupanja in skrbi drugega. Takšen red tudi ne temelji na hegemoniji, ampak na zavezanosti vseh k skupnim vrednotam in načelom. Gre za kooperativni red, ki sloni na deljeni suverenosti, na kooperativni, kolektivni varnosti.

Ureditev, kakršna se je začela vzpostavljati po koncu druge svetovne vojne, temelji na načelu štirih svobod²³ (svoboda govora, svoboda veroizpovedi, svoboda od pomanjkanja, svoboda od strahu) in na Atlantski listini²⁴ (mir in varnost, pravica do samoodrambe in ohranitev ozemeljskega *status quo*, samovlada, odprte družbe, vladavina prava, ekonomski napredek, izboljšani delavski standardi, socialna država, svobodna trgovina, ohranitev globalnih dobrin). A s temi načeli so se v bistvu strinjale in k njim pristopile le zahodne države. Na teh načelih je temeljila zavezanost ZDA k pomoči za povojno obnovo (Marshallov načrt pomoči, 1947) ter Organizacija za evropsko ekonomsko sodelovanje (1948) za izvajanje Marshallovega programa in varnost Zahodne Evrope (NATO, 1949). Edini element povojnega reda, s katerim so se po

²³ Predsednik Roosevelt je v govoru 6. januarja 1941 izpostavil načelo štirih svoboščin, ki jih je potrebno zagotoviti in na katerih temelji svoboden in demokratičen red, ki je bil tedaj na vzhodni hemisferi že temeljito ogrožen. To so temeljna načela, ki jih je izpostavil in z njimi pripravljala ameriško javnost na bodoči odločni angažma proti silam osi (Franklin D. Roosevelt ..., *Voices of Democracy*, 2007, e-vir).

²⁴ Atlantsko listino je sestavil predsednik Roosevelt skupaj s premierom Churchillom 14. avgusta 1941, še pred vstopom ZDA v vojno. Zgrajena je v duhu teh štirih svoboščin. Gre za vizijo povojne ureditve in temeljnih načel, na katerih bo organiziran svobodni svet (Atlantic Charter, Yale Law School, 2008, e-vir).

koncu druge svetovne vojne strinjale vse države, je bila ustanovna listina OZN, ki je v glavnem temeljila na načelih evropskega reda, kakor so se razvijala od vestfalskega miru do konca 19. stoletja in ne toliko na liberalnih načelih, h katerim so se po koncu vojne zavezale Zahodne države.

Liberalen red, kakršen se je oblikoval po koncu druge svetovne vojne in ki v glavnem zaradi ideološke, blokofske delitve ni postal globalen, je bil liberalen v političnem smislu (ni avtoritaren) in v ekonomskem smislu²⁵ (ne gre za ekonomski nacionalizem ali merkantilizem). Liberalni mednarodni red je odprti, inkluzivni red, temelječ na pravilih, na mednarodnih institucijah (OZN) in normah (multilateralizem). V samem jedru pa ta red temelji na svobodi in načelih demokracije²⁶ in človekovih pravic. Iz tega jedra se je skozi zgodovino tudi razvijal.

V formalno pravnem smislu izvira red človekovih pravic iz ustanovne listine OZN in Splošne deklaracije o človekovih pravicah, temelječih na priznanju prirojenega človekovega dostojanstva in enakih in neodtujljivih pravic vseh članov človeške družbe. Po koncu hladne vojne je sledil nadaljnji razvoj mednarodnega liberalnega reda človekovih pravic, ki so jo spodbudile zahodne demokracije: vzpostavitev Mednarodnega kazenskega sodišča (h kateremu ZDA niso pristopile) in razvoj načel »odgovornost zaščititi« (sprejeto v OZN v letu 2005) ter »humanitarnega posredovanja«. Ta evolucija ima velik učinek na koncept suverenosti držav, saj jo omejuje in na ta način revidira načela liberalnega reda, če ga pojmuje v zgodovinsko začetnem tradicionalnem smislu iz 19. stoletja, s čimer pa vstajajoče, na konceptu avtoritarizma temelječe sile niso pomirjene. Skrb za notranje zadeve držav, za stanje spoštovanja človekovega dostojanstva, človekovih pravic, pravic manjšin itd. je legitimna skrb in v tem smislu je na meddržavni ravni legitimen vzajemni interes držav za stanje notranjih razmer.

²⁵ Gre za liberalni, odprti ekonomski red: odprava ovir pretoku blaga, storitev, kapitala, znanja in ljudi prek državnih mej. Ta odprtost se je po koncu hladne vojne še povečala in dobila globalne razsežnosti. Liberalni mednarodni red in globalizacija sta tesno povezana pojma. Vrsta liberalizma, ki sta ga promovirali ZDA in EU v zadnjih tridesetih letih mnogi označujejo kot neoliberalizem, povezan s hiperglobalizacijo.

²⁶ Ne gre zgolj za verbalno strinjanje z načeli demokracije, ampak za svobodno demokratično družbo v smislu demokracije, kakor jo pojmuje moderna zahodna tradicija in izkušnja, namreč demokracije, v kateri obstaja dejanska možnost, da manjšina postane večina in v kateri je politična večina rezultat svobodnega oblikovanja politične volje, ki temelji na svobodi govora, na dejansko svobodnem in pluralnem medijskem prostoru, na svobodnem intelektualnem prostoru, ki ima kot nujno potrebni element tudi pluralnost akademsko-izobraževalnega sistema. Za natančnejšo razlago glej: Jaklič, NO-VA24TV, 2018, e-vir, od 31'45" do 36".

Suverenost je danes v kontekstu sodobnega liberalizma razumljena kot vse bolj odvisna od zmožnosti držav, da udeležujejo spoštovanje človekovih pravic.

Glede na prikazano genealogijo temeljnih pojmov in načel mednarodnega reda je pri tem očitna neka heterogenost; z razvojem napredujočo liberalnostjo prihaja do inherentne napetosti med »redom« v tradicionalnem smislu evropskega reda v 19. stoletju in »liberalnostjo« sodobnih, posthladnovojnih načel reda.

V smislu mednarodnega reda je s političnim razvojem prišlo do tega, da lahko govorimo o skupnosti demokracij, na neki način globalni skupnosti demokracij. Zlasti pa to velja za Evropo po propadu evropskega komunizma. Lahko bi dejali, da ta posebna kvaliteta odnosov pomeni, da gre tu za družbo, ki jo tvorijo države, pa tudi za transnacionalno družbo,²⁷ torej družbo, ki jo tvorijo vezi med ljudmi kot državljani.

Bi lahko v razmahu koncepta liberalnega reda razbrali empirično udeležanje smotra, kakor ga artikulira Kant v svoji filozofiji zgodovine, ki jo vidi kot proces, ki poteka v določeni smeri? Kant²⁸ je namreč razmišljal o toku zgodovine s stališča *a priori*, s stališča udeležanja umnega smotra, »narave, ki meri na popolno civilno združenje v človeškem rodu,« ko naj bi bili meddržavni spori rešeni s pravnimi sredstvi, ne pa z nasiljem. Lahko tok empirične zgodovine kdaj sovpade s tokom zgodovine z vidika udeležanja umnega smotra? Kant meni, da »s pomočjo vojn /.../ s pomočjo stiske, ki jo mora zaradi tega znotraj sebe naposled začutiti vsaka država, celo med samim mirom, žene narava k poskusom, ki so sprva še nepopolni /.../ Vse dokler ni končno, deloma z najboljšo možno urejenostjo civilne ureditve od znotraj, deloma s skupnim dogovorom in zakonodajo od zunaj, doseženo stanje, ki je podobno civilnemu občestvu in lahko tako kot *avtomat* ohranja samo sebe.«²⁹ Kantova vizija filozofije zgodovine, ki predstavlja tudi začetek teorije demokratičnega miru, sloni na predpostavki, da so demokracije v sami osnovi miroljubne v medsebojnih odnosih in da bo privrženost republikanskim/demokratičnim načelom naraščala, demokracije pa se bodo povezovale in predstavljale vse številčnejšo skupino v mednarodnem sistemu, ki jo imenuje mi-

²⁷ V Kantovem smislu: Kant, 1937; Kant, 2006. Ekonomska globalizacija in politična demokratizacija v svetovno skupnost kot pomembne avtonomne nedržavne dejavnike umeščata zasebna podjetja in civilno družbo.

²⁸ Kant, 2006, str. 17.

²⁹ Ibid., str. 12–13.

rovna zveza oz. federalizem svobodnih držav. To Kantovo idejo lahko prepoznamo v ozadju vizije skupnosti demokracij, ki bodo same po sebi garant miru, saj naj bi se demokracije med seboj ne vojskovala.³⁰ To pa je tudi ambicija zagovornikov liberalnega reda po koncu druge svetovne vojne, še bolj pa ob koncu hladne vojne: uvajanje demokratičnih institucij in vrednot v evroatlantskem prostoru bi naj pomirjalo odnose med državami v tem prostoru, razcveteli naj bi se mirni meddržavni odnosi; varnost in mir v zadnji fazi slonita na zmagi liberalnih demokratičnih vrednot širom Evrope. Na tej viziji sloni tudi Pariška listina za novo Evropo. Red v svojem varnostnem smislu torej ne bi slonel na načelu ravnotežja moči, temveč na temelju skupnih norm in vrednot svobodne demokratične družbe. Temeljl bi na pravilih – to pomeni, da naj bi bil univerzalen –, ne pa na blokih in njihovih izključnih območjih vpliva. Kar je dovoljeno in kar je prepovedano, ni odvisno od moči konkretnega subjekta – države – znotraj tako zasnovanega reda, ampak je opredeljeno z mednarodnim pravom. Na teh temeljih je bila v letu 2003 zasnovana in tudi prva Evropska varnostna strategija³¹:

»Najboljša zaščita naše varnosti je svet, sestavljen iz demokratičnih držav z dobrim vodenjem. Širjenje dobrega vodenja, podpora družbenim in političnim reformam, boj proti korupciji in zlorabi moči, vzpostavitev pravne države in varstvo človekovih pravic so najboljša sredstva krepitve mednarodnega reda.«

Razvoj varnostnega reda v Evropi

Varnostni red po koncu druge svetovne vojne je temeljl na ureditvi v skladu s sporazumom iz Jalte, ki se je kmalu izkristaliziral kot bipolarna, blokovska delitev, ki je pomenila tudi razdelitev Evrope. Ravnovesje moči je bilo v domeni strategije dveh velikih, neevropskih sil, ZDA in SZ. Za razliko od obdobja vse do druge

³⁰ Podobno tezo v smislu teorije demokratičnega miru je postavil tudi francoski diplomat, zgodovinar in politolog Alexis de Tocqueville (1996, 2. knjiga, 26. poglavje, str. 278): »Ko se načelo enakosti ne razvije le pri eni naciji, ampak obenem tudi pri več sosednjih ljudstvih, kot se danes dogaja v Evropi, so si ljudje, ki živijo v teh različnih deželah, navkljub drugačnim jezikom, navadam in zakonom, vendarle podobni v tem, da se v enaki meri bojijo vojne in gojijo isto ljubezen do miru. Naj ambicija ali jeza vladarjem še tako potiska v roke orožje, nekakšna ravnodušnost in splošna dobrohotnost jih proti njim samim pomiri in jim meč izpuli: vojne postanejo redkejš.«

³¹ Evropska varnostna strategija, 2009, str. 37.

svetovne vojne je bilo v prvem obdobju hladne vojne ravnovesje v Evropi odvisno od globalnega zadrževanja Sovjetske zveze, ki je bilo v odločilni meri odvisno od vojaške moči ZDA. Zahodno zavezništvo so usmerjale ZDA kot glavni partner. Strateški cilj zahodnoevropske politike je bil ohraniti zavezanost ZDA, da v primeru varnostne grožnje zahodni Evropi le-to obravnava kot lastno ogroženost.

Ta hladnovojni red pa je v letu 1975 doživel pomemben razvoj, ko so po dolgem pogajalskem procesu prav vse evropske države 1. 8. 1975 v Helsinkih v znamenju procesa detanta (*détente*) oz. popuščanja napetosti sprejele sklepno listino o varnosti in sodelovanju v Evropi z načeli, ki naj usmerjajo njihove medsebojne odnose. Pogajalski proces – Konferenca o evropski varnosti in sodelovanju – je v letu 1973 vzniknil na pobudo in pritisk SZ. Porojen je bil iz njenega globokega občutka ogroženosti in nepotešljive žeje po legitimiranju ne le ozemeljskega, ampak tudi političnega in ideološkega statusa quo blokovske delitve. Zato so bile spočetka ZDA zelo zadržane, pa deloma tudi notranje razklane glede procesa. V zraku je bilo vprašanje potrditve oz. zanikanja legitimnosti delitve iz Jalte. Demokratične države pa so kmalu uvidele priložnost v tako široki agendi konference, zlasti glede promocije spoštovanja človekovih pravic in svobode vesti ter verskega prepričanja, pa pretoka informacij, omogočanja in spodbujanja medčloveških stikov, ki bi segali prek blokovske delitve. Za zahodnoevropske države je spoštovanje človekovih pravic postalo eno od temeljnih načel evropske varnosti. ZDA so ta pristop močno podprle. Proces je torej zajel razmerja med državami, pa tudi med družbami. Formalno je priznal teritorialni *status quo* med blokoma in omogočil sproščanje napetosti. Pri tem pa so se Sovjetska zveza in vse evropske komunistične države zavezale k spoštovanju človekovih pravic in verske svobode, kar je postalo merilo njihove mednarodne legitimnosti.³²

Sklepna listina, sprejeta v Helsinkih, je deklaracija namer in izraža prepričanje v nedeljivo evropsko varnost. Sprejeta ključna načela so bila: spoštovanje suverene enakosti vsake države ter pravic, ki izhajajo iz suverenosti – ozemeljska celovitost, nedotakljivost meja, svoboda, politična neodvisnost, vsaka država sama odloča o svojem sistemu, izogibanje grožnji s silo, miroljubno re-

³² Conference on security ..., 1975.

ševanje sporov, nevmešavanje v notranje zadeve, enake pravice in samoodločba ljudstev, sodelovanje med državami, izpolnjevanje obveznosti mednarodnega prava v dobri veri. Sklepna listina je vsebovala tudi poglavje o ukrepih za krepitev zaupanja med nasprotnima si vojaškima blokoma, o razoroževanju in o ekonomskem sodelovanju. Šlo je torej za načela meddržavnega sodelovanja, spoštujoč načeli suverenosti in neintervenciranja.

Vendar pa je Helsinška sklepna listina vsebovala tudi za kasnejši razvoj nekaj zelo daljnosežnih elementov in sicer: zavezanost k spoštovanju temeljnih pravic in svoboščin, vključno s svobodo mišljenja, vesti, veroizpovedi in prepričanja, poleg tega pa še poglavje, namenjeno področju človeških stikov za krepitev prijateljskih odnosov med ljudstvi, olajšanje potovanj in še zaveze k omogočanju dostopa do informacij in za pospeševanje medsebojne informiranosti ter sodelovanje na področju kulture, izobraževanja in znanosti. In nadalje – članice konference so izrazile svojo odločenost, da udejanjijo sprejeta določila in da nadaljujejo z multilateralnim procesom, ki se je začel s konferenco in vzpostavijo tudi to, kar je postalo kasneje OVSE. Vzpostavljeni proces je imel dolgoročne posledice, ki se jih tedanje vodstvo Sovjetske zveze na začetku ni zavedalo. Privedel je do internacionalizacije notranjih zadev vzhodnega bloka kar se tiče spoštovanja človekovih pravic. Glede na bistvo teh temeljnih določil s področja človekovih pravic in procesa, ki je bil sprožen s Helsinško sklepno listino, je šlo za prvo udejanjanje solidarnosti Zahoda s svobodoljubnimi težnjami ljudi, živečimi pod komunistično opresijo. Dolej tovrstne težnje v konkretnih primerih niso doživele podpore Zahoda (denimo Madžarska 1956, Češkoslovaška 1968). Proces internacionalizacije notranjih zadev vzhodnega bloka kar se tiče spoštovanja človekovih pravic je postal izjemno močan dejavnik sprememb in pomoči pri ponovni vzpostavitvi civilne družbe in njenih političnih zahtev v vzhodnem bloku in opora srednje- in vzhodnoevropskim disidentom.

Helsinška sklepna listina o varnosti in sodelovanju v Evropi je postal moralni in politični temelj za transformacijo KVSE v OVSE (1995) ter osnova za ključna načela in cilje posthladnovojnega evropskega reda, ki so artikulirani v Pariški listini OVSE za novo Evropo iz leta 1990, v kateri so države oznanile, da je prišel čas udejanjanja upanj in pričakovanj, ki so jih njihova ljudstva že dolgo gojila:

„/.../ trdna zavezanost demokraciji, ki temelji na človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah; blaginja na temelju gospodarske svobode in socialne pravičnosti; in enaka varnost za vse naše države.“³³

V Pariški listini se države zavezujejo, da bodo zgradile in okrepile demokracijo kot edini sistem političnega upravljanja, izjavljajo, da so človekove pravice in temeljne svoboščine prirojena pravica vseh ljudi in da so neodtujljive ter da je njihovo spoštovanje bistveno jamstvo pred preveč mogočno državo in še več, »njihovo spoštovanje in popolno udejanjenje sta temelj svobode, pravice in miru.«³⁴

Nadalje v Pariški listini za novo Evropo države izjavljajo, da je proces razoroževanja in zmanjševanja oboroženih sil v Evropi skupaj z novimi pristopi k varnosti in sodelovanju v procesu KVSE privedel do novega dojemanja varnosti in nove kvalitete meddržavnih odnosov, ki vsaki državi omogočajo svobodo izbire varnostnih sporazumov: »V tem okviru v celoti priznavamo svobodo držav, da izberejo lastne varnostne ureditve.«³⁵ V močno vizionarskem dokumentu je zapisano tudi: »Celovita in svobodna Evropa zahteva nov začetek. Vabimo naše narode, da se pridružijo temu velikemu prizadevanju.«³⁶

Evropski posthladnovojni varnostni red torej ne temelji na načelu ravnovesja moči, ne na pojmovanju suverenosti, kakršno se je uveljavilo v 19. stoletju, ampak izhajajoč iz dejstva soodvisnosti na sodelovanju, na vzpostavitvi jurisdikcije mednarodnih in nadnacionalnih institucij na nekaterih pomembnih področjih (denimo človekove pravice), na osnovanju skupnih orodij za upravljanje mnogih zadev, ki so skupnega pomena. Varnost evropskega prostora naj bi torej ne temeljila toliko na nadzoru ozemlja ali na ravnovesju moči, kot na odprtosti, na iskreni privrženosti skupnim načelom in vrednotam, na zavračanju sile kot sredstva za reševanje meddržavnih sporov, na strinjanju, da je uporaba sile s strani države podvržena mednarodnim, prostovoljno sprejetim omejitvam, na transparentnosti, ki omogoča vzajemni interes za domače zadeve drug drugega in za recipročni nadzor in presojo,

³³ Charter of Paris ..., 1990, str. 3.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid., str. 6.

³⁶ Ibid.

ali se razvijajo spoštuječ temeljna skupna načela in vrednote. Gre za red pogojne suverenosti.

Načela ravnovesja moči in koncept tradicionalne suverenosti sta bila znotraj EU z logiko integracijskega procesa že presežena, sedaj naj bi se zakonitosti tega procesa uveljavile in vodile razvoj odnosov med državami na kontinentu: meje postajajo prepustne ne le za pretok kapitala, ljudi, dobrin in storitev ter idej, ampak tudi za prodiranje normativne in usmerjevalne moči skupnih vrednot, ki jih evropske države in družbe prostovoljno sprejemajo kot konstitutivne vrednote. Proces, ki je preoblikoval odnose med ustanovnimi članicami današnje EU, zlasti pa odnose med Francijo in Nemčijo, naj bi se, takoj ko so za to nastopili potrebni pogoji (*celovita in svobodna Evropa*), ponovil v vseevropski razsežnosti in transformiral način skupnega bivanja držav, narodov in družbe na kontinentu. Širitev EU in NATO s tega vidika ne pomeni le povečanja števila držav članic EU in NATO, ampak označuje tudi širitev prostora, v katerem poteka evropeizacija. Ta proces vzpostavlja svojevrsten geopolitičen prostor, v katerem se udejanja transformacijski potencial integracijskega procesa in evropskih vrednot, ki vplivajo na politično prakso. Robert Cooper³⁷ takšno stane imenuje postmoderni evropski red, ki temelji na prostovoljnem povezovanju držav na temelju skupnih vrednot, njihovi odprtosti in je potemtakem nekakšen prostovoljni kooperativni imperij: »Postmoderni, evropski odgovor na grožnje je vse bolj razširiti sistem kooperativnega imperija.«

Šibkost evropskega posthladnovojnega varnostnega reda

Pariška listina za novo Evropo je rezultat političnega konsenza med sodelujočimi državami. Je izraz politične volje sodelujočih držav in je aspirativne narave, ni pa pravno zavezujoča mednarodna konvencija. Zavezanost tem načelom je torej odvisna od vzdrževanja tedanje politične volje držav podpisnic. Z OVSE je bil vzpostavljen širši evroatlantski prostor z vključujočim procesom soočanja in v pričakovanju prilagajanja in transformacije v smislu sprejemanja skupnih vrednot v prav vsaki državi članici tega prostora in procesa.

³⁷ Cooper, 2003, str. 78.

Cilj vzpostavitve *celovite in svobodne Evrope, ki je v miru sama s seboj*, je bil nekaj časa videti, zlasti ob procesu širitev Nata in Evropske unije in potem z njenim projektom evropske sosedске politike ter vzhodnega partnerstva, kot da je na poti sicer napornega in ne ravno hitrega udejanjanja. Z rusko invazijo na Gruzijo v avgustu 2008 in zlasti z rusko okupacijo in aneksijo Krima (marec 2015) ter z rusko vojaško agresijo in inscenirano vojno v vzhodni Ukrajini je Evropa je soočena z grožnjo miru in stabilnosti in z dejstvom, da vladavina liberalnega reda ni (več) učinkovito nadzirala trde moči (*hard power*) in ni preprečila njene uporabe na kontinentu ter uspela ustaviti sile, ki jo uporablja za doseganje svojih ciljev. Za države, ki se nahajajo med območjem NATO in Rusijo, je bil najprej z vojno v Gruziji in nato še z okupacijo in aneksijo Krima ter vojno v Ukrajini evropski pothladnovojni red več ne obstaja in zato ni mogoče več govoriti o evropskem (varnostnem) redu kot o panevropskem. Pariška listina za novo Evropo je temeljila na viziji in stremljenju k *celoviti in svobodni Evropi, ki je v miru sama s seboj*. Ko se spominjamo prelomnih dogodkov izpred tridesetih let, na podlagi katerih so vzniknila stremljenja, je na mestu razmislek o virih šibkosti tega pothladnovojnega reda.

Robert Legvold³⁸ je postavil aksiomatično trditev, da ni bila in tudi ni mogoča nobena različica celovite in varne Evrope, če se sosednje države počutijo nelagodno v senci Rusije. O tem je vredno razmisliti, upoštevajoč zgodovinsko izkušnjo zahodne Evrope po koncu druge svetovne vojne: skupno življenje v medsebojnem zaupanju je bilo mogoče vzpostaviti le na podlagi medsebojne sprave, do katere je prišlo najprej med Francijo in Nemčijo in ki je bila tudi simbolnega pomena za celotni proces povojne obnove zahodne Evrope in ob zadostnih varnostnih garancijah, na podlagi katerih je bila mogoča integracija zahodne Nemčije v družino evropskih narodov, njena ponovna industrializacija in oborožitev, ne da bi vzbujala strah in nezaupanje njenih sosed. Za meddržavne odnose je bilo pri tem ključno načelo enakosti, enakih pravic in dolžnosti, enakega dostojanstva. To so načela, na katerih temelji Pariška listina za novo Evropo. Predstavlja panevropski in evroatlantski konsenz glede načel pothladnovojnega evropskega reda in s tem legitimno-

³⁸ Legvold, 2016, str. 100.

stno normo. Zgodovinska realnost odnosov med narodi in državami v postsovjetskem območju pa je bila takšna, da ni vlivala zaupanja do Rusije in prav nič ni kazalo, da bi se po kolapsu komunizma in razpadu Sovjetske zveze na tem območju začel proces sprave, ki bi privedel tudi do medsebojnega priznanja in spoštovanja enakega dostojanstva. Odnos in dejanja Rusije pa od vsega začetka sosednjim državam niso vzbujala zaupanja.³⁹ Svoj strateški položaj so ocenjevale kot ranljiv. V tem smislu se je srednja Evropa nahajala v nekakšni varnostni sivi coni. Na to problematiko je opozarjal Brzezinski v prvi polovici devetdesetih let. Tako bi moral biti po njegovem mnenju osrednji cilj realistične in dolgoročne strategije ameriške zunanje politike »konsolidacija geopolitičnega pluralizma« na območju nekdanje Sovjetske zveze, saj naj bi bil geopolitični pluralizem, ne glede na to, kakšen naj bi bil notranjepolitični razvoj v Rusiji, najbolj spodbuden kontekst za vznik Rusije kot dobre sosede državam, »s katerimi bi lahko sodelovala v skupnem gospodarskem prostoru, ne da bi pri tem skušala vzpostaviti nad njimi politično ali vojaško dominacijo.«⁴⁰ Zahodne države so ravnale, kot da bi bila ta problematika s padcem komunizma in razpadom SZ nekako avtomatično razrešena oziroma da za trdnost novega reda ne bi bila relevantna. Zato so srednje- in vzhodnoevropske države po kolapsu evropskega komunizma in koncu hladne vojne hotele svojo demokratično tranzicijo in suvereno državnost zavarovati s pridružitvijo NATO.⁴¹ »Konec hladne vojne je torej na zahodu imel različne pomene od tistih v nekdanjih [sovjetskih, op. a.]

³⁹ ».../ Yeltsin leadership's unreadiness from the start /.../ to set about rectifying history and striving to build a relationship with these and other new neighbors inspiring comity rather than fear, one eschewing coercion in favor of trust-building. Nor on the US side was this a course either urged or facilitated with any particular passion.« (Legvold, 2016, str. 95)

⁴⁰ Brzezinski, 1994, e-vir.

⁴¹ Clintonova administracija se je v letu 1994 odločila za širitev NATO, da bi se izognili renacionalizaciji obrambe v Srednji Evropi (brez širitve NATO bi to bil edini možni odgovor srednjeevropskih držav na varnostni izziv, s katerim so bile soočene), da bi preprečili morebiten porast nacionalizma in zavarovali nepovratnost demokratične tranzicije. Podpirala je koncept kolektivne varnosti. Združena Nemčija pa je želela zavarovati svojo stabilnost in je menila, da je zato potrebno, da se meje območja NATO premaknejo vzhodneje od nemških vzhodnih mej. Tudi ona ni želela, da bi srednjeevropske države gradile svojo obrambno doktrino na izključno renacionalizirani obrambi. Širitev NATO je rešila zgodovinska napetost med Poljsko in Nemčijo (Radin, Reach, 2017, str. 41; Marten, 2018, str. 143–144). George Kennan (1997, e-vir) pa je menil, da bi ZDA s širitvijo NATO naredile »najbolj usodno« napako, in je v februarju 1997 objavil članek s tem naslovom (a tedaj je bila odločitev za širitev že nepovratna, Clintonova administracija jo je sprejela že proti koncu leta 1994, zunanji ministri NATO pa so se v septembru 1996 odločili, da v juliju 1997 ponudijo vabilo k članstvu državam Višegrajske četverice). Kennan v svojem rusko-centričnem razmišljanju ni obravnaval stvarnega varnostnega problema Srednje Evrope zaradi dejanskega pristopa in ravnanja Rusije.

dominionih.«⁴² Predpostavka panevropskega konsenza glede načel Pariške listine ni slonela na trdnih temeljih in tako tudi ne njen cilj zagotoviti enako varnost vsem evropskim državam.

LITERATURA IN VIRI

- Ash, T. G. (1993). In Europe's name: Germany and the Divided Continent. New York: Random House.
- Ash, T. G. (1999a). Čarobna svetilka: revolucija leta 1989 – pričevanje iz Varšave, Budimpešte, Berlina in Prage. Ljubljana: Študentska založba, Claritas.
- Ash, T. G. (1999b). History of the Present: Essays, Sketches and Despatches from Europe in the 1990s. London, New York: Allen Lane The Penguin Presse.
- Atlantic Charter - August 14, 1941. Yale Law School, 2008. URL: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>, 11. 9. 2019.
- Baker, A. J. (1989). A New Europe, A New Atlanticism: Architecture for a New Era. Washington, D.C.: United States Department of State, Bureau of Public Affairs, Current Policy No. 1233. URL: <http://digitalcollections.library.cmu.edu/awweb/awarchive?type=file&item=690688>.
- Baker, J. A. (1995). The Politics of Diplomacy: Revolution, War and Peace, 1989-1992. New York: G. P. Putnam's Sons.
- Brzezinski, Z. (1994). The Premature Partnership. Foreign Affairs, letnik 73, št. 2, marec-april 1994. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1994-03-01/premature-partnership>, 31. 3. 2019.
- Bush, G. A Europe Whole and Free. U.S. Diplomatic Mission to Germany, 31. 5. 1989. URL: <http://usa.usembassy.de/etexts/ga6-890531.htm>, 30. 9. 2019.
- Casier, T. (2018). Gorbachev's »Common European Home« and its relevance for Russian foreign policy today. Debater A Europa, št. 18, str. 17–34.
- Charter of Paris for a New Europe. (1990). Paris: Conference on Security and Co-operation in Europe. URL: <https://www.osce.org/mc/39516?download=true>.
- Conference on Security and Co-Operation in Europe: Final act. (1975). Helsinki: Conference on Security and Co-Operation in Europe. URL: <https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>.
- Cooper, R. (2003). The Breaking of Nations: Order and Chaos in the Twenty-first Century. London: Atlantic Books.
- Delors, J. (2004). Mémoires. Paris: Plon.
- Dumas, R. (2001). Un projet mort-né: la Confédération européenne. Politique étrangère, letnik 66, št. 3, str. 687–703.
- Evropska varnostna strategija: varna Evropa v boljšem svetu. (2009). Bruselj: Svet Evropske unije.
- Gorbachev, M. (1989). Europe as a Common Home: Address given by Mikhail Gorbachev to the Council of Europe (Strasbourg, 6 July 1989). Strasbourg: [s.n.]. URL: http://chnm.gmu.edu/1989/archive/files/gorbachev-speech-7-6-89_e3ccb87237.pdf.
- Havel, V. The Polish Sejm and Senate, Warsaw, January 25, 1990. The president of the Czech Republic - Vaclav Havel. Selected Speeches and Writings. URL: http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/index_uk.html, 30. 9. 2019.
- Jaklič, K. Predavanje ddr. Klemna Jakliča: Slovenija, pet minut pred dvanajsto. NOVA24TV, 25. 9. 2018. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=F8e2ppvMLqU>, 30. 6. 2109.
- Judt, T. (2005). Postwar: A History of Europe Since 1945. London: Random House.
- Kant, I. (1937). K večnemu miru. V: Dve razpravi. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kant, I. (2006). Ideja k obči zgodovini s kozmopolitskega gledišča. V: Zgodovinsko-politični spisi. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kennan, G. (1997). A Fateful Error. The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/1997/02/05/opinion/a-fateful-error.html>, 30. 6. 2019.
- Kissinger, H. (1995). Diplomacy. New York: Simon & Schuster.
- Kissinger, H. (2014). World Order. London: Allen Lane, Penguin Books.
- Kundera, M. (1984). The Tragedy of Central Europe. The New York Review of Books, letnik 31, št. 7, str. 33–38.
- Kundnani, H. (2017). What is the Liberal International Order? Washington, D.C.: The German Marshall Fund of the United States.
- Legvold, R. (2016). Return to Cold War. Cambridge, Malden: Polity Malden.

⁴² Legvold, 2016, str. 86–87.

- Marten, K. (2018). Reconsidering NATO expansion: a counterfactual analysis of Russia and the West in the 1990s. *European Journal of International Security*, letnik 3, št. 2, str. 135–161.
- Michnik, A. Confessions of a converted dissident. Essay for the Erasmus Prize 2001. *Eurozine*, 28. 12. 2001. URL: <https://www.eurozine.com/confessions-of-a-converted-dissident/>, 30. 9. 2019.
- Osiander, A. (1994). *The States System of Europe, 1640-1990, Peacemaking and the conditions of international stability*. Oxford: Clarendon Press.
- Osiander, A. (2001). Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth. *International Organization*, letnik 55, št. 2, str. 251–287.
- Istanbul Document 1999. (2000). Istanbul: Organization for Security and Co-operation in Europe. URL: <http://www.osce.org/mc/17502?download=true>.
- Radin, A., Reach, C. (2017). *Russian Views of the International Order*. Santa Monica: RAND.
- Franklin D. Roosevelt, 1941 State Of The Union Address »The Four Freedoms« (6 January 1941). *Voices of Democracy*, 2007. URL: <http://voicesofdemocracy.umd.edu/fdr-the-four-freedoms-speech-text/>, 30. 9. 2019.
- Rupnik, J. (2003). De l'élargissement de l'Union à l'unification de l'Europe. *Pouvoirs*, št. 106, str. 41–55.
- Simms, B. (2014). *Europe: The Struggle for Supremacy, 1453 to the Present*. London: Penguin Books.
- Tocqueville, A. (1996). *Demokracija v Ameriki*. Ljubljana: Krtina.

